

Вербиненко Ю. І.,
молодший науковий співробітник
Українського мовно-інформаційного фонду НАН України
E-mail: yulia_verbinenko@yahoo.co.uk

ДИСКУРСИВНІ ОДИНИЦІ В НАУКОВИХ ТЕКСТАХ

Дискурсивні одиниці забезпечують зв'язність тексту, структурують його. Вони відіграють особливу роль в організації наукового тексту. Проте визначення формальних ознак їхньої класифікації досить складне, оскільки одиниці цього класу є дуже різноманітними. У статті наголошується на важливості семантико-прагматичних характеристик дискурсивних одиниць при їх локалізації та ідентифікації в наукових текстах.

Ключові слова: дискурсивні одиниці, дискурсивні маркери, науковий текст, формальні характеристики дискурсивних одиниць.

Дискурсивні одиниці (ДО) – елементи тексту, що забезпечують його зв'язність і передають ставлення автора до викладеного, фокусуючи увагу читача на тих чи інших елементах контексту. Дискурсивні одиниці надають мові чіткості, структурованості, регулюють емоційне забарвлення, роблять текст більш зрозумілим. Їхні маркерні функції у контексті вельми різноманітні: організація висловлення, перехід від однієї теми до іншої, відображення макроструктури тексту, авторефлексія (ставлення до викладеного) і т. ін. [10].

Дискурсиви «регулюють плин дискурсу» [6] та виконують композиційно-структурну, регулятивну та модально-оціночну функції. Жоден текст не обходиться без дискурсивів, наукові тексти – не виняток. Вони супроводжують основні комунікативні наміри автора. На думку М. Кожиної [5], дискурсиви ніби «спеціально створені» для наукового стилю.

У ролі дискурсивних одиниць можуть виступати вступні слова, модальні слова і звороти (без сумніву, власне кажучи), сполучники (якщо, але), частки (ж, просто, як раз), окремі словосполучення (у зв'язку з цим, в такому випадку) і навіть цілі речення (підсумуємо найбільш важливе, список можна продовжити). Очевидно, що і лексично, і морфологічно (і навіть синтаксично) ДО дуже різноманітні, через що їх практично неможливо однозначно класифікувати за лексико-граматичними параметрами, наприклад, віднести до якоїсь певної частини мови [2].

Виникають складнощі йі при формулюванні словникових дефініцій одиниць цього класу, оскільки вони часто бувають дуже сильно інтегрованими в контекст. Нерозробленість теорії семантичного опису та його лексикографічного представлення ускладнює лінгвістичний опис дискурсивних одиниць. Через це зовсім непросто окреслити системні границі одиниць цього класу та побудувати коректну їх класифікацію.

Основним критерієм для об'єднання різноманітних ДО в одному класі вважається їхня спільна функція регулювання та організації процесу комунікації. Н. Богданова [9] вважає, що ДО – це одиниці функціонально-прагматичного рівня, незважаючи на те, що вони мають різне семантичне навантаження та структуру. Зауважимо, що ДО не мають денотативного значення. Нечіткість, комплексність семантики одиниць цього класу, як правило, не дозволяє скористатися традиційним лексикографічним методом розкладання дефініцій на семантично детерміновані компоненти.

Одну й ту ж дискурсивну функцію можуть виконувати різні ДО. Наприклад, почати виступ можна з таких дискурсивних одиниць, як *перш за все, по-перше, отже*, причому найчастіше вибір конкретної одиниці в такій ситуації дуже важко піддається формальній мотивації. Велика кількість ДО є взаємозамінними, що наводить на думку про їхню контекстну синонімію, яка, проте, не завжди піддається стандартній семантичній кваліфікації на рівні лексичного значення. Через таку невизначеність значення дискурсивні одиниці важко піддаються лінгвістичному опису [3].

На сьогодні ще не сформульовано навіть мінімального логічно замкненого переліку дискурсивних маркерів, за допомогою яких можливо було б визначити дискурсивні одиниці в тексті, так само, як і комплекс їхніх системних ознак. У працях зарубіжних авторів різні дискурсивні маркери та їхні групи досліджуються переважно зі структурно-семантичної позиції (V. Rouchota, D. Schiffrin, T. A. Dijk, D. Blakemore, Г. М. Вишневська, І. П. Лихарева, С. Ю. Тюріна).

Як відзначалося вище, класифікувати дискурсивні одиниці тільки за граматичними (морфологічними та синтаксичними) ознаками неможливо. Наприклад, за допомогою синтаксичних характеристик важко з упевненістю виділити ДО в тексті, хоча певні синтаксичні особливості дискурсивні одиниці все ж таки мають. Суто морфологічні міркування також не дають підстав для

об'єднання ДО в один клас, оскільки морфологічно подібні слова можуть як бути, так і не бути дискурсивними. На нашу думку, саме функціональна ознака є найбільш релевантною для виділення дискурсивних одиниць в тексті.

Таким чином, семантико-прагматичні характеристики є визначальними при виділенні дискурсивних одиниць. Наприклад, одиниця, що має формальні ознаки іменника, виступаючи в контексті у функції ДО, цілком може втратити деякі свої ознаки й набути ознак іншої частини мови. Схоже явище описує В. В. Иванов у книзі «Лінгвістика третього тисячоліття»: «Здається особливо складним виділення іменника (і особливо іменної групи як складової частини речення, окремої від дієслівної групи) у полісинтетичних мовах, де іменник часто з'являється тільки в тому усіченому морфі, який вставляється (інкорпорується) в дієслівну форму. Індіанець, який учив мене ірокезької мови онондага, відмовлявся перекласти на неї з англійської мови слово tree «дерево», кажучи, що морф із подібним значенням є тільки в складі дієслівної форми» [4].

Є. В. Хачатурян [7] зробила спробу визначення основних формальних характеристик ДО: а) при ізолюваному вживанні вони не можуть бути відповіддю на питання; б) не вживаються із запереченням (якщо тільки заперечення не входить до складу дискурсивного слова); в) як правило, випускаються при непрямій мові; г) не можуть повторюватися під час перепитування; д) на відміну від повноправних членів речення, позиція дискурсивного слова, що не має синтаксичної функції в реченні, не зафіксована, а визначається семантичними критеріями; е) як правило, дискурсивне слово або вся конструкція з ним у мовленні виділяється за допомогою пауз.

Наприклад:

1. **Более или менее / Більш або менш.**

*This situation is **more or less** appropriate for a liquid solution.*

*Ця ситуація **більш-менш** придатна для рідкого розчину.*

*Эта ситуация **более или менее** подходит для жидкого раствора.*

2. **Брать на себя смелость / Брати на себе сміливість.**

*We **dare** suggest that there is no real scientific reason for such situation: instead, it occurs due to excessive conservativeness and inertia of thought.*

***Беремо на себе сміливість** принизити, що для такої ситуації немає реальної наукової причини: навпаки, це відбувається через надмірну консервативність і інерцію думки.*

***Берем на себя смелость** предположить, что для такой ситуации нет реальной научной причины: напротив, это происходит из-за чрезмерной консервативности и инерции мысли.*

3. **Якобы / Нібито.**

*In fact, Minkowski preferred to ignore recent results that **allegedly** refuted the theory of relativity.*

*Насправді, Мінковський надавав перевагу ігноруванню нещодавніх результатів, які **нібито** спростовують теорію відносності.*

*На самом деле, Минковский предпочитал игнорировать недавние результаты, которые **якобы** опровергают теорию относительности.*

4. **Эквивалентно /или, что эквивалентно / Еквівалентно / або, що еквівалентно.**

*Using Equations (A4) [**or, equivalently**, Equations (B2)], we obtained the following expressions.*

*Використовуючи рівняння (A4) [**або, що еквівалентно**, рівняння (B2)], ми отримали наступні вирази.*

*Используя уравнения (A4) [**или, что эквивалентно**, уравнения (B2)], мы получили следующие выражения.*

5. **На самом деле (действительно) / Насправді (дійсно).**

***Actually**, neither silicon nor germanium crystals have been satisfactory for this application.*

***Насправді**, ані кристали кремнію, ані германію не були задовільними для цих цілей.¹*

***На самом деле**, ни кристаллы кремния, ни германия не были удовлетворительными для этих целей.*

Останній приклад представляє особливий семантичний стан – суперпозицію [8], коли одиниця набуває дискурсивного чи недискурсивного значення залежно від позиції в реченні (***Actually**, neither silicon nor germanium crystals have been satisfactory for this application. – A blackbody does not **really** exist in nature.*)

Поняття семантичного стану вперше використав А. М. Колмогоров. Теорію семантичних станів розробив В. А. Широков, і згідно з нею будь-яке слово (будь-яка мовна одиниця) у контексті або мовному потоці перебуває у певному семантичному стані. Для одиниць лексичного рівня це є сукупністю ознак граматичної та лексичної семантики, оскільки граматичні та лексичні значення є двома основними різновидами мовних значень [9].

Репертуар дискурсивних одиниць, частота їх вживання і формально-граматична структура пов'язані не лише з будовою конкретної мови, а й з індивідуальною мовною картиною світу мовця. Оскільки мова і культура нероздільні, використання іноземної мови у відриві від культури неможливе, а різниця культур у словниках зазвичай не має чіткої фіксації, то дослідники відзначають, що міжмовний (міжкультурний) бар'єр для лінгвальної комунікації створює додаткові проблеми. Особливе значення викладене набуває для сучасної наукової комунікації. Таким чином дослідження функціонування ДО в мовах для спеціальних цілей набуває особливої цікавості.

Викладене визначає актуальність цього напрямку і його перспективи в теоретичному і прикладному мовознавстві.

Примітка

¹ Приклади взято з «Українсько-російсько-англійського словника для фізиків» С. М. Юдіної (у друці).

Список використаної літератури

1. Богданова Н. В. О проекте словаря дискурсивных единиц русской речи (на корпусном материале) / Н. В. Богданова // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: сб. трудов международной конференции «Диалог», Бекасово, 30 мая – 3 июня 2012 г. – М. : Изд-во РГГУ, 2012. – С. 71-80.
2. Викторова Е. Ю. Влияет ли гендер на использование дискурсивов? (на материале письменного научного дискурса) / Е. Ю. Викторова // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Филология. Журналистика. – 2011. – № 3. – С. 8–14.
3. Дискурсивные слова русского языка: опыт контекстно-семантического описания: сб. науч. ст. / под ред. К. Киселёвой и Д. Пайара. – М. : Метатекст, 1998. – 447 с.
4. Иванов В. В. Лингвистика третьего тысячелетия: Вопросы к будущему / В. В. Иванов. – М. : Языки славян. Культуры, 2004. – 208 с.
5. Кожина М. Научный стиль // Стилистический энциклопедический словарь русского языка. – М., 2003. – С. 242–247.
6. Сиротинина О. Б. О синтаксическом статусе некоторых компонентов дискурса / О. Б. Сиротинина // Oamenisiidei: Studiidefilologie – Cluj-Napoca, 2005. – С. 342–348.
7. Хачатурян Е. В. Семантика и синтактика дискурсивных слов глагольного происхождения в современном итальянском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05 / Е. Ю. Хачатурян. – М., 2000. – 171 с.
8. Широков В. А. Комп'ютерна лексикографія: моногр. / В. А. Широков. – К.: Наук. думка, 2011. – 351 с.
9. Широков В. А. Семантичні стани мовних одиниць та їх застосування в когнітивній лексикографії / В. А. Широков // Мовознавство. – 2005. – № 3-4. – С. 47–62.

Верби́ненко Ю. И. Дискурсивные единицы в научных текстах.

Аннотация

Дискурсивные единицы обеспечивают связность текста, структурируют его. Они играют особую роль в организации научного текста. Однако определение формальных признаков их классификации достаточно сложное, поскольку единицы этого класса очень разнородные. В статье отмечается важность семантико-прагматических характеристик дискурсивных единиц при их локализации и идентификации в научных текстах.

Ключевые слова: дискурсивные единицы, дискурсивные маркеры, научный текст, формальные характеристики дискурсивных единиц.

Verbynenko Yu. I. Discursive units in scientific texts.

Summary

Discourse units – text elements that ensure its coherence, direct attention to the context, make text clear etc.

Undeveloped theory of semantic description and its lexicographical representation complicates the description of the discursive units. There are also difficulties in dictionary definitions formulating, as discursive units are often very integrated into the context. Because of this, it is difficult to define system boundaries and build up the correct classification.

The main criterion for merging of heterogeneous units into one class of discourse units is their joint function of regulation and organization of the communication process.

There is no even minimal logically closed list of discourse markers (that would help to determine discursive units in the text), as well as set of their system features.

It is impossible to classify discursive units only by grammatical (morphological and syntactic) features. In terms of morphology, these units are also difficult to combine into one class. In our opinion, it is functional feature that is the most relevant for determining discursive units in the text.

Therefore, semantic-pragmatic characteristics are most relevant for the determination of the discursive units in the text.

It is very important for the modern scientific communication. Also it is of great interest to study functioning of discursive units in languages for special purposes

Stated determines the relevance of this research area and its perspectives in theoretical and applied linguistics.

Key words: discursive units, discursive markers, scientific text, formal characteristics of discursive units.